

Jaloliddin Rumiylarning nemis tilida nashr etilishi va o'rganilishi

Babayev Otabek Abdikarimovich

Filolog, nemis va ingliz tillari o'qituvchisi,

Buxoro davlat universiteti

o.a.babaev@buxdu.uz

<https://orcid.org/0000-0002-7190-6585>

Annotatsiya: Jaloliddin Rumiylarning ijodi o'z davridan to hozirgi kunga qadar dunyo xalqlarining diqqat-e'tiborini jalb qilib kelmoqda. Albatta, nemis olimlari ham shoirning g'azalaru, ruboiylaridan bahra olish bilan birga, uning buyuk asari "Masnaviyi ma'naviy"dan ham xabardor bo'ldilar. Ushbu maqolada Rumiylarning nemis muxlislari nihoyatda chuqur ixlos bilan adib asarlarini o'qib- o'rganib, ijodiy yondashuvlari haqida so'z uritilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyotshunoslik, Yevropa va Sharq tarjimonlari, Jaloliddin Rumiylar, Firdavsiylar, Shayx Sa'diylar, Hofizlar, Sharq va Yevropa adabiyoti.

Abstract: Jalaliddin Rumi's work has attracted the attention of the peoples of the world from its time to the present day. Of course, German scholars also became aware of the poet's great work, "The Masnavi", as well as receiving praise from the poet's poems and proverbs. In this article, Rumi's German fans read and studied the works of Rumi with an incredibly deep devotion and were told about his creative approaches.

Keywords: Literary studies, translators of Europe and the East, Jalaliddin Rumiylar, Firdavsiylar, Shaykh Saadi, Hofiz, Oriental and European literature.

Аннотация: Творчество Джалалуддина Руми привлекало внимание народов мира с тех пор и по сей день. Конечно, немецким ученым также стало известно о великом произведении поэта "Маснавийи Маънавий", а также о получении похвалы от газели и рубайи поэта. В этой статье идет речь о немецких поклонниках Руми, которые с невероятно глубокой

преданностью читали и изучали работы поэта и рассказывали о его творческих подходах.

Ключевые слова: Литературоведение, европейские и восточные переводчики, Джалалуддин Руми, Фирдоуси, Шейх Саади, Хафиз, Восточная и европейская литература.

Tarixdan ma'lumki, Sharq sivilizatsiya va madaniyat vatani hisoblanadi. Shuning uchun Yevropa Sharq xalqlari, jumladan, osiyoliklarning bebaho ma'naviy merosini o'rganishga alohida ahamiyat qaratdi. Adabiyotshunoslik tarixiga e'tibor qaratilsa, adabiy aloqalarni o'rganish va ilmiy xulosalarga kelish XX asrning 50-yillaridan keyin boshlandi. Soha olimlarining asarlarida Sharq va G'arb adabiy aloqalari, xususan, Firdavsiy, Shayx Sa'diy, Hofiz va boshqa fors-tojik mutafakkirlarining asarlari hamda ularning G'arb yozuvchilariga ta'siri o'rganildi. Bu borada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar o'z saviyasi va ahamiyati bilan tahsinga sazovordir.

Qayd etish lozimki, Yevropada tojik-fors adabiyotini o'rganish va undan ilhomlanib ilmiy va badiiy asarlar yaratish O'rta asrlardayoq boshlangan edi. Yevropalik tadqiqotchi va tarjimonlarning diqqat-e'tibori Firdavsiyning "Shohnoma", Sa'diy Sheroziyning "Guliston" va "Bo'ston", Nizomiyning "Xamsa" asarlari, Hofiz, Rumi, Jomiy, Anvar, Unsuriylarning she'rlariga qaratilgan edi. Ulardan biri tojik-fors adabiyotiga tom bir ixlos bilan qaragan yevropalik shoir Iogann Volfgang Gyotedir. U o'zining adabiy va ilmiy hayoti davomida boshqa mamlakatlar madaniyati bilan tanishgan va o'z g'oyalarini she'r shaklida ifodalagan. Gyote yoshligidan Sharq va uning yuksak, qadimiy donoligi hamda adabiyoti bilan hamnafas edi. Shoir Injil kitobi bilan birga, Qur'oni Karimning nemis tiliga qilingan tarjimasini ham o'qirdi. Bu ikki samoviy kitobni, ayniqsa Qur'oni Karimni o'rganish uni o'z to'plamidagi ko'plab she'rlarni (masalan, "Ibrohim va Muhammadning xudosi") yaratishga ilhomlantirgan.

Gyote "Ming bir kecha" hikoyalari, Sharq sayohatlar haqidagi turli hikoyalar bilan tanish bo'lgan, Volterning "Muhammad" pyesasini nemis tiliga tarjima qilgan va shu nomda pyesa yaratib, Napoleon bilan uchrashuvi (1808) chog'ida bu

haqda batafsil gapirib bergan. U arab va fors tillarini o'rganishga harakat qilgan va bu uning qo'lyozmalaridan (go'zal arab yozuvidagi "Bismillahi-r-rohmaniy-r-rohiym" va "Qur'on"ning 114-surasi) yaqqol ko'rinib turibdi.

Gyote qadimgi hindu marosimlari bilan ham tanishgan va shundan so'ng u "Ramayana" afsonasi qahramonlari Rama va Sitoning muxlisiga aylangan va nihoyat, ushbu hind eposi asosida pyesa yozgan. 42 yoshida Germaniya va Yevropada shon-shuhrat cho'qqisiga ko'tarildi. U fors adabiyoti bilan yaqindan tanishdi. Gyoteni fors tili bilan bog'lagan birinchi asar Sa'diyning "Guliston" kitobidir. U Sharq adabiyotining nodir namunasi bo'lgan bu kitobni sevib o'qigan.

Keyinchalik bu asar Gyotening devoni uchun ilhom manbasi bo'lgan. Shu bilan birgalikda u Nizomiy Ganjaviyning "Xusrav va Shirin", Abdurahmon Jomiyning "Layli va Majnun" asarlarining tarjimasini ham tanishgan. Bu ikki asar Gyotega fors-tojik adabiyotiga katta qiziqish uyg'otdi va u ushbu asarlardan ilhomlanib asarlar yaratdi. Gyote Sharq mutafakkirlaridan Anvari va Mavlono Jaloluddini Rumiy (Balxiy) asarlari bilan ham tanishdi. Olmon shoiri o'z davridagi chalkashlik va tartibsizlik holatlarini bartaraf etish uchun ham Sharqning donoligidan panoh izlaydi. 1814- yilda Gyote dunyoqarashida ma'lum darajada yangilanish, o'zgarish yuzaga keldi. Chunki unga kitoblarning noshiri Koto unga Xammer-Purgshtal tomonidan nemischaga o'girilgan Hofiz Sheroziyning ikki jildli devonini yuboradi. Hofiz asarlari bilan tanishgan Gyote shunday deb yozadi: "To'satdan men Eron cho'llari va dashtlaridan keladigan Sharqning jannatmonand xushbo'y hidi va abadiylik ruhi bilan tanishdim".¹ Ta'kidlash lozimki, Hofiz asarlarining tarjimoni Xammer-Purgshtal tarjimasida juda ko'p xatolar bor edi, ammo bu kamchiliklar Gyotening Hofizni o'qish va o'rganishiga to'sqinlik qila olmadi. Balki Hofiz asarlarini o'qish uni kuchli ilhomlantirdi. Chunki uning o'zi tan olganidek, Gyote Hofizning har bir g'azalini o'n martagacha o'qigan, metaforalarini so'zsiz tushungan va uning so'z san'atidan hayratga tushgan. Uning "G'arb va Sharq devon"i Hofizga bo'lgan samimiy ehtirom natijasidir. Ushbu devondan Gyotening shaklan Sharq shoirlari ijodiga yaqin

---

¹ Goethes Noten und Abhandlungen zum West-östlichen Divan. Wolfgang Lentz. Hamburg. 1958

bo'lgan bir qator turli she'rlari o'rin olgan. Keyinchalik shoir "G'arb va Sharq devon"iga "Devonni yaxshiroq tushunish uchun xotiralar va maqolalar (she'rlar to'plami)" nomli nasriy bo'limini qo'shib, 1828- yilda devon bilan birga nashr ettirgan. Gyote o'zining butun aql-zakovati, ijodkorligi va betakror novatorligi bilan Hofizga taqlid qilib, u kabi ijod qilishni orzu qilgan. Devonning xotiralar va maqolalar bo'limida Gyote shunday yozadi: "Hofiz, men dastlab ma'no haqida o'ylashni orzu qilaman, so'ngra siz kabi jahon shoirlarining shoiri kabi she'r yaratishim uchun unga chiroyli so'zlardan iborat ko'ylak to'qishni orzu qilaman!" Gyote G'arb dunyosi - Yevropaning shoiri edi, ijodida esa fors-tojik adabiyotining ta'siri mavjud. Shuning uchun ham Devonidagi she'rlarini yaratishda Sharq adabiyoti, G'arb obrazlari va G'arb tafakkuri o'z aksini topgan. Shundan kelib, Gyotening "Devon"ini G'arb va Sharq she'riyatining sintezi deyish mumkin.

Hofiz Eron falsafasining go'zalligi va tafakkur ishtiyoqi ifodasi uchun "sof qalb", "sof dunyo" va "sof ishq" tushunchalarini o'z ijodida kuylagan. Gyote ham bunga Sharq donoligining haqiqiy muhiti sifatida qarab, o'zining "Bepoyon" she'rida aytib o'tgan.

G'arb olamida Hofiz nomi bilan birgalikda e'tirof etiladigan Sharqning buyuk mutafakkirlaridan biri Jaloliddin Rumiidir. G'arbda uning ijodi tarjima bo'ldi, ilmiy tadqiq etildi, so'fiy asarlariga javobiya xarakteridagi qator asarlar yaratildi. Rumi asarlari G'arbnig bir qancha sharqshunos olimlar tomonidan o'rganildi. Ana shunday olimlardan biri Annemarie Shimmel xonimdir. Annemarie Shimmel tasavvuf ta'limotining yirik tadqiqotchilaridan biri bo'lib, o'zidan ahamiyatga molik asarlar qoldirdi. Shimmel "Shams shukuhi" kitobida Mavlaviyning irfon va ilohiyotga oid fikrlarini tadqiqot doirasiga tortar ekan, unga nisbatan bo'lgan har qanday shubhani bartaraf etish, uning nuroniy va samimiy chehrasini ko'rsatishga harakat qiladi. Shimmel vahiy, inson maqomi, moddiy dunyo aksi, haqiqiy ishqning asl ildizi kabi mavzularga oid Mavlaviyning falsafiy fikrlariga jiddiy e'tibor qaratadi. Shuningdek, u o'zining "Shams shukuhi" deb nomlangan tadqiqotida quyidagi masalalar xususida bahs yuritadi: 1) qadimiy tarix va sarguzashtnoma; 2) Rumiynig taxayyulot dunyosi; 3) Rumi y ilohiyoti:

Yaratguvchi va yaratilgan mavjudotlar o'rtasidagi munosabat, Rumiyning inson haqidagi qarashlari; 4) Forsiyzabon adib va olmilarning Rumiylarning ijodi haqidagi mulohazalari; 5) Muallifning xotiralari.

Aytish lozimki, bu kitob Hasan Lohutiy tomonidan fors tiliga tarjima qilinib, h.sh. 1367/1989 yili Tehronda chop etilgan.

Annemarie Shimmelning XIX asr romantizmi davrida Mavlono Jaloliddin Rumiyning nemis shoir va yozuvchilariga ta'siri masalasiga oid tadqiqoti ilm sohada kam uchraydigan hodisadir. U Mavlaviyning "Fiyhi mo fiyhi" asarini ingliz tiliga tarjima qildi. Bundan tashqari Shimmel Mavlaviy ta'limotiga doir ko'pgina jiddiy maqolalar yozdi, ular orasida "Mavlono Rumiylarning kecha, bugun va erta" maqolasini alohida qayd qilish joizdir. Sharqshunos olimning yana bir kitobi "Mening ruhim ayoldir", deb nomlanib, bunda "Masnaviyi ma'naviy" da keltirilgan ayollarga taalluqli hikoyat va dostonlar tahlili bilan bog'liq xulosalar keltirilgan.

A. Shimmel 1948- yilda "Masnaviy" dagi tasvir va obrazlar haqida yaratilgan chuqur va keng ilmiy tadqiqotini olmon tilida chop ettirdi. Bu kitob olimaning Rumiylarning ijodiy faoliyati haqida uzoq yillar olib borgan tadqiqotlarining samarasidir. Annemarie Shimmel 1954- yil dekabr oyida Turkiya parlamentida ma'ruza qilib, o'zi bilan bog'liq Turkiya xalqi xotirasida iliq va samimiy bir iz qoldirdi. Hatto u oddiy xalqqa mo'ljallab, Mavlaviy she'rlaridan nemis tiliga qilgan tarjimalarini taqdim etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wolfgang Lentz. Goethes Noten und Abhandlungen zum West- ostlichen Divan. Hamburg. 1958
2. Babayev, O. (2024). Periodische Phasen der Forschungen von Rumis Werken in deutscher Sprache. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 46(46). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/12002
3. Babayev, O. (2023). Персидская литература в странах, говорящих по- немецки. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 40(40). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/10688